

Absztrakt

A tanulmány a mozaikcsaládokban gyakran előforduló szülőséghez kapcsolódó kérdésekre keresi a választ egy hazai, 2020-ban zajló interjú vizsgálat eredményeinek felhasználásával. Milyen alakulnak a különböző szülőtípusok a mozaikcsaládokban? Hogyan döntenek a szülői feladatokról? Milyen típusú döntésekben van lehetőség beleszólni a „másik” gyermekének életébe? Milyen különbségek vannak a nevelési kérdésekben, hogyan nyilvánulnak meg ezek a különbségek a különböző szülők gyermekei irányába? Milyen nehézségek, konfliktusok adódnak mindezekből? Milyen módszereket alkalmaznak a szülőséghez kapcsolódó kérdések megoldására?

Abstract

Parental strategies in multinuclear families

The study examine research questions about parentcraft in multinuclear families. The study use interview research that was made in 2020. How parent types can develop in multinuclear families? How do they parental responsibilities decide? What factors help or hinder the decision-making mechanism? What are the differences in parental attitudes? How they behave their partner's children? What difficulties and conflict are there? What solution strategies do they use in multinuclear families?

Bevezetés

A nemzetközi szakirodalomban patchwork családnak (magyarul „követő” család) is nevezik azt a családformát, amely nem csak egy szülőpárból és a közös gyerekeiből áll, hanem újracházás nyomán, különböző családrészekből jön létre. Más megközelítésben egy olyan családforma, ahol legalább az egyik szülő nem vér szerinti szülője a vele egy háztartásban élő gyermeknek (Bognár-Telkes 1986; Eisingerné 2012; Fischer 2005).

Magyarországon a mozaikcsalád elnevezés az egyik legismertebb megnevezése ennek a családformának, mivel a mozaik mintázatához hasonlóan egymástól különálló részek összeillesztéséből tevődik össze.

A korábbi együttélési formák eltérő családi szerveződésekkel, szerepvizonyokkal, érzelmi és bizalmi kapcsolatokkal rendelkeznek, így egyik formából a másikba való átmenet jelentős újraszerveződést igényel. Az új családforma kialakulása során megváltozik a család szerkezete, a családon belüli hatalom és feladatmegosztás, de megváltozhatnak a családtagok szerepei, funkciói, feladatai is. A szülőség kérdése is másképpen alakulhat, hiszen a gyermekek az egyik vér szerinti szülővel és annak párjával élnek együtt, de a nem velük élő vér szerinti szülő és annak párja is rendelkezhet gyermekgondozási, gyermeknevelési feladatokkal, és részt vehetnek a gyermekkel kapcsolatos döntésekben is. A tanulmány célja bemutatni a szülői feladatok, munkamegosztás és döntési kompetenciák alakulását egy interjú kutatás¹ eredményeinek feldolgozásával.

A „mozaikok” rendeződése, családrészek egyesülése

A mozaikcsaládokban az eredetileg különálló családrészek mindegyike saját tapasztalatokkal, szokásokkal, hagyományokkal, szerepvárásokkal rendelkezik, amelyek összeegyeztetése szükséges a közös élet megteremtéséhez. Az összezsugorodás folyamata ugyanakkor nem lehet mindig súrlódásmentes. A nukleáris családokban is folyamatosan meg kell oldani bizonyos feladatokat, ezek egy része a család fejlődéséből adódó, viszonylag kiszámítható

¹ Az MTA Mobilitási Kutatási Centrum Kiválósági Együttműködési Program keretében zajló „Mobilitás és immobilitás a vidéki terekben” című kutatási program keretében félig strukturált interjúkat készítettünk mozaik családokban élőkkel 2020 nyarán. Jelen tanulmány 28 női interjúalannyal készült interjú eredményeit dolgozza fel. A kutatás célja volt megismerni a mozaikcsaládok szerkezetét, szerveződését, a családon belüli munkamegosztás alakulását, pénzgazdálkodását, hatalmi-döntési struktúráját, a családon belüli bizalmi kapcsolatok alakulását, továbbá a szülők és gyermekek helyzetét.

vagy legalábbis kevésbé váratlan kihívások elé állítja a családtagokat. Az egyes családi életszakaszokból való átmenethez szükséges feladatok elvégzése is ilyen lehet (Aldous 1996; Erikson 1969). Számos új helyzetet teremt például egy csecsemő érkezése vagy a már felnőtté vált gyermek elköltözése a családi háztartásból, mégis ezek a családi fejlődés részeként előre kalkulálhatók. A családok ugyanakkor nemcsak ilyen kiszámítható kihívásokkal találkoznak, a váratlan események pedig nagyobb valószínűséggel okozhatnak krízishelyzeteket, mivel ezekre a családok nem tudnak előre készülni, így nem biztos, hogy rendelkezésükre állnak a megfelelő problémamegoldási stratégiák.

A mozaikcsaláddá alakulás, a családi élet új szereplőinek megjelenése is inkább az előre nem tervezhető kihívások közé sorolható, hiszen minden tagja egyedi ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkezik a családban élésről, a családhoz kapcsolódó érték- és normarendszerük nem együtt fejlődött, így a különböző családrészek akár egymással ellentétes viselkedési szabályokkal is rendelkezhetnek. Az újonnan megalakult családoknak bármelyik másik családformához hasonló funkciókat és feladatokat is el kell látni, ugyanakkor a megoldási módok kidolgozása esetükben sokkal összetettebb lehet.

A mozaikcsaládok határai nem egyértelműek, hiszen nehezebben megfogalmazható, hogy ki tartozik a családhoz és milyen intenzitású kapcsolat fűzi össze a családtagokat. Nem azonos a tagok helyzete sem, nem feltétlenül van mindenkinek egymással intenzív kapcsolata (Fischer 2005).

Már a szereplők száma és szerepeiknek a tisztázása is sok kérdést vet fel. A mozaikcsaládos háztartásokban a családtagok nem mindegyikét köti össze vérségi vagy törvényes kapcsolat (Harcza–Monostori 2020), így a családi szerepek „újraosztása” alapvető fontosságú lehet az együttélés és együttműködés érdekében. Különösen igaz ez a szülőséggel kapcsolatos és gyerekeket érintő kérdésekre, hiszen itt lehet a legnehezebb annak meghatározása, hogy kinek milyen jogai és kötelezettségei vannak. A mozaikcsaládokban olyan gyerekek is élnek, akiknek a vér szerinti szülei nem élnek együtt. Ezek a gyerekek együtt élhetnek az egyik vér szerinti szülővel és annak párjával, ugyanakkor a nem velük élő vér szerinti szülő, sőt annak a párja is befolyásolhatja a szülői feladatok alakulását. Még összetettebb a helyzet, ha számolunk azzal is, hogy ennek a négy felnőttnek is vannak olyan további családtagjai, rokonai, akiknek kapcsolata lehet a gyermekkel (vér szerinti és nem vér szerinti nagyszülők, nagynénik,

nagybácsik stb.) és ők is részt vehetnek az életükben. A különböző szereplők háttere, életmódja, családdal, neveléssel kapcsolatos attitűdje nagyon eltérő lehet, mindez könnyen válhat konfliktusok forrásává, amelyek megoldása komoly kihívást okozhat a sokszámos szereplő miatt.

A családfejlődés-elmélet (Aldous 1996; Erikson 1969) szerint a családi élet egy fiatal pár együttélésével veszi kezdetét. Ez az első családi életszakasz addig tart, amíg meg nem születik az első gyermekük. A mozaikcsaládokban ezzel szemben nem egy olyan párhoz érkezik meg a közös gyermek, ahol már megtörtént az összcsecszolódás, kialakult a közös életvezetés, tisztázódtak a felekkel szembeni elvárások, azonosak az életcélok, s mindezek után történik a gyermekvállalás, hanem egy szülőhöz és annak gyermekéhez, gyermekeihez kapcsolódik egy másik felnőtt, akinek szintén lehetnek gyermekei.

Már a közös élet megszervezése is másképpen történik, hiszen nemcsak két felnőtt van jelen, akik ketten alakíthatják ki a saját együttélési szabályukat, hanem a gyerekek is, akiknek szintén figyelembe kell venni az érdekeiket, sőt akár a gyerekek nem velük élő szüleiét is. A közös élet megszervezésében sokkal több személy vesz részt, ellentétben más családformákkal. A családi működésre így nemcsak az együtt élő családtagok hatnak. Ebben a sokszereplős családmodellben a kapcsolatok is bonyolultabbak, a családi háztartás nem zárhatja le a határait, mivel a nem egy háztartásban élő szülővel, testvérrel való kapcsolattartásra is igény lehet, akik szintén hatással vannak a mozaikcsalád működési mechanizmusaira.

A szülőség típusai

A családformák pluralizálódása a szülői szerepek egymástól való szétválását, illetve a részleges szülőség kialakulását is elősegítheti, hiszen korántsem mondható már el minden családról, hogy két szülő egy háztartásban neveli fel a vér szerinti gyermekeiket, hanem egymással párhuzamosan nagyon sokféle családstruktúra van jelen a fejlett társadalmakban. Az emberek akár többféle családformában is élhetnek, többféle családformát is létrehozhatnak, amelyekben a családon belüli szerepek és a szülői szerepek is eltérőek.

Máshogyan alakul a szülőség abban a családban, ahol mindkét vér szerint szülő jelen van, és másképpen amikor a kapcsolat felbontása után az egyik vér szerinti szülő elköltözik és egyszülössé válik

a háztartás. Az új párkapcsolat kialakítása pedig ismét újrászerveződést jelenthet a család számára, így a szülői szerepek felülvizsgálatát is megkövetelheti.

Vaskovits (2014) tanulmányában a szülőség vizsgálata kapcsán négy szülőtypust különböztet meg: biológiai, genetikai, törvényes és nevelőszülőség. A biológiai értelemben vett szülőség esetén a vér szerinti rokonság a meghatározó. A nevelőszülőség pedig a társadalmi normák szerint meghatározott szülői feladatok ellátását jelenti, amely egybe eshet a biológiai szülőséggel, de vér szerinti leszármazás hiányában is betölthető. A jogszabályok azt tartják törvényes szülőnek, aki a gyermek törvényesen elismert szülője. Ez egybeeshet a biológiai és/vagy a nevelőszülőséggel, de a jog előtt egyik betöltése sem alapfeltétele. Genetikai szülőségről pedig a mesterséges megtermékenyítés útján megfogant gyermekek esetén beszélünk, például amikor anonim donorsejt segítségével történik a gyermekvállalás.

A mozaikcsaládok szempontjából elsősorban az első három szülőtypus érdekes, hiszen az is előfordulhat, hogy a biológiai, törvényes és normatív szülőséget három vagy négy személy is betöltheti. Például, amikor az újraraházasodás következtében kialakult új családformában a gyermek a vér szerinti édesanyával és annak párjával él együtt, az édesanya az összes szülői típus kritériumainak megfelelhet, míg a párja a normatív típusú szülői feladatokban vehet részt. A gyermektől külön háztartásban élő vér szerinti édesapa az édesanyával hasonlóan megfelelhet akár mindegyik szülői típusnak is, de az is lehetséges, hogy a normatív szülőség feltételei már kevésbé érvényesek rá, sőt az is előfordulhat, hogy az édesapa új párja is részt vesz a szülői feladatok ellátásában. A mozaikcsaládokban nagy különbségek mutatkozhatnak abban, hogy a felnőttek között hogyan alakulnak a fenti szülőség típusra vonatkozó felosztások, illetve az is, hogy az érintettek magukkal szemben és a „szülőtársakkal” szemben milyen elvárásokat támasztanak. Ideális a helyzet, amennyiben a saját magukkal szemben támasztott elvárások teljes egyezésben vannak a többi „szülőtárs” elvárásaival minden szituációban, ugyanakkor még egy nukleáris családban sem feltétlenül van folyamatos egyezés a szülői feladatokkal és nevelési elvekkal kapcsolatban, a mozaikcsaládokban pedig sok esetben nem csak két szülő elvárásait kellene összehangolni.

Eredmények

A tanulmány a mozaikcsaládokban gyakran előforduló szülőséghez kapcsolódó kérdésekre keresi a választ. Miképpen alakulnak a különböző szülőtypusok a mozaikcsaládokban? Hogyan döntenek a szülői határokról? Milyen típusú döntésekben van lehetőség beleszólni a „másik” gyermekének életébe? Milyen különbségek vannak a nevelési kérdésekben, hogyan nyilvánulnak meg ezek a különbségek a különböző szülők gyerekei irányába? Milyen nehézségek, konfliktusok adódnak mindezekből? Milyen megoldási módszereket alkalmaznak a szülőséghez kapcsolódó kérdések megoldására?

Női interjúalanyaink körében a gyerekek jelenléte sokféleképpen alakul a háztartásokban, ami a szülőségre is hatással van. Vannak, ahol csak az interjúalany gyermekei élnek a háztartásban, de olyan interjúalanyunk is volt, aki a párjával és annak gyermekeivel él együtt. Máshol mindkét fél gyermekeivel együtt élnek és olyan családokkal is kapcsolatba kerültünk, ahol nemcsak a korábbi kapcsolatból élő gyermekek élnek a szülőkkel egy háztartásban, hanem közös gyermeket vagy gyermekeket is vállaltak.

Minden mozaikcsaládban egységesen jelen van legalább egy olyan gyermek, aki a vér szerinti szülővel és annak olyan párjával él együtt, aki nem vér szerinti és nem is törvényes szülője, és nem a születésétől fogva van jelen az életében. Erre a szereplőre is sokféle megnevezés van jelen a szakirodalomban, ugyanakkor nincsen egységes állásfoglalás róla, őket a továbbiakban „pótszülő”-ként nevezzük.

A „pótszülő” érkezése a családban egy új élethelyzetet teremt minden családtag számára, különösen, ha vele is érkeznek új családtagok („póttestvérek”, „pótnagyszülők” stb.). Az interjúalanyaink többsége igyekezett az új családtagokat fokozatosan bevezetni a családba, hogy a gyermekeknek legyen idejük hozzászokni az új helyzethez. A gyerekek eltérően fogadták az új családtagokat és a kapcsolatuk minősége sem alakult egységesen. A gyerekek és a „pótszülő” kapcsolatát, a szülői befolyás alakulását két fő tényező nagymértékben befolyásolta az interjúk szerint: a gyermekek életkora és a nem velük élő vér szerinti szülővel való kapcsolata.

Azt tapasztaltuk, hogy fontos jelentősége van, hogy hány éves volt a gyermek, amikor a „pótszülő”-vel egy háztartásba költöztek. A kisebb korú gyerekek esetén többször fordult elő, hogy a „pótszülő” jobban befolyt a gyermek életével kapcsolatos döntésekbe.

„... a jelenlegi páromat, nagyon jól fogadta és nagyon szerette. A fokozatosság elve alapján ismertettem meg, de első perctől kezdve nagyon kötődött hozzá. Őt éves volt akkor, és benne azok voltak a kérdések, hogy akkor őt most hogy hívjam, apának? Ezt mind-mind átbeszéltem vele. Nem, apa az apa marad” (35 éves nő, férjével és két gyermekkel él együtt).

„Tehát annak nagyon örülök, hogy ő is próbálja őket nevelgetni, irányítani. Meg abszolút egymásra vannak hangolva. Tehát ez az ő szerencséje, hogy imádja a két gyereket... meg engem. Meg a két gyerek is teljesen elfogadta első pillanattól kezdve. Meg főleg így, hogy eredeti apuci a színünkre nem jön” (42 éves nő, két gyermekével és élettársával él).

Az interjúk eredményei szerint, ahogy nőttek a gyerekek, a „pótszülő” hatásköre is csökkent. Életkori sajátosságokból is adódik, hogy a kamaszkorban az önállóság fokozódik, megnő a kortársak hatása az életükben, míg a szülők útmutatását kevésbé preferálják, így azok a „pótszülők”, akik ebben a sérülékenyebb életkorban ismerték meg a gyereket, eleve hátránnyal indultak, nehezen tudtak hozzájuk közel kerülni.

„Igazából, amikor ők megismerkedtek, már akkor nagyon tinédzserek voltak, a legkisebb lányom volt tizenhárom éves. Ott van mindig, ha valamit meg akarnak beszélni vele, ő mindig a rendelkezésükre áll, de ő nem folyik bele. [...] Nyilván ő elég későn lépett be az életükbe ahhoz, hogy ők apaként tekintsenek rá vagy nevelőapaként. Azért nyilván 13–17 éves lányok már nem fognak átállni, hogy apa. Inkább én azt gondolom, hogy olyan jó bizalmi, olyan jó barát, akire bármikor számíthatnak. Oda mennek kérdés nélkül hozzá simán, hogy segítsél, hogy te ezt hogy oldod meg” (38 éves nő, 2 gyermekével és élettársával él).

„Nekem pedig ott volt a két kamasz gyerek. [...] a páromnak nagyon furcsa volt, ő igazából nagyon idegenként vette az én két gyereket, viszont semmilyen elvárásunk nem volt, se neki, se nekem, hogy úgy elfogadják, hogy apjukként. Tehát ilyen jellegű nem volt, hogy ő apa szerepet vállalna. [...] A párom, ő ebbe nem folyik bele. Vannak meglátásai, ő kívülről lát minket és néha elmondja, hogy ő mit lát kívülről, de ezeket nem rosszindulatúan mondja, hanem csak úgy mondja” (49 éves nő, az élettársával és két gyermekkel él együtt).

Eredményeink szerint a „pótszülő” és a gyermekek kapcsolata még akkor is kedvezőtlen irányba változhatott serdülő korban, ha már régebb óta ismerték egymást és korábban jó kapcsolat alakult ki közöttük. Az interjúk szerint a kisgyermek kor után a vér szerinti szülők is egyre kevésbé várták el, hogy a párjuk átvegye a szülői feladatok vagy döntések egy részét. Elsősorban azzal érveltek, hogy a gyermekek életkorukból adódóan már elég erős önérdek-érvényesítő képességgel rendelkeznek ahhoz, hogy az őket érintő kérdésekről döntsenek, ezeknek az elfogadására vagy a felül bírálatára pedig a legtöbb helyzetben egyedül is alkalmasak, míg egy kisebb korú gyermek gondozásával, nevelésével több olyan feladat adódhat, amivel kapcsolatban nagyobb segítségre van szükség a szülőtárstól. A kisebb életkorú gyermek jobban rá van utalva a felnőttek segítségére, önállósága korlátozottabb, ahogyan növekszik, úgy egyre kevésbé igényli a felnőttek beavatkozását az életébe.

A „pótszülő” bevonódásának szükségessége kevésbé jelenik meg azokban az esetekben is, ahol a vér szerinti szülővel akkor is aktív, erős bizalmi kapcsolat marad fenn, ha már nem élnek egy háztartásban. Ha a vér szerinti szülők kapcsolata a válás után is intenzív marad, a gyermek ellátását, nevelését együtt végzik, akkor a két szülő továbbra is együtt hozza meg a gyermek életével kapcsolatos döntéseket és a „pótszülő” szerepe igen korlátozott, hiszen nem feltétlenül van szükség arra, hogy egy harmadik fél is betöltse a szülő szerepét. Ráadásul a felébredhetnek a gyermekben is lojalitás problémák. Ezek ahhoz kapcsolódnak, hogy a nem vele élő vér szerinti szülőt nem akarja megbántani, nem akarja őt más személlyel helyettesíteni az életében. Mindez akadályozhatja a gyermek és a „pótszülő” közötti jó kapcsolat kialakulását.

„Azt éreztem, ha nem is mondja, de muszáj vele mindig átbeszélnem, hogy attól, hogy szereti páromat, azzal nem fog ártani az apukájának, ne legyen lelkiismeret furdalása, mert ilyenek is voltak” (35 éves nő, férjével és két gyermekkel él együtt).

„Abban a korban volt, amikor semmi se volt jó, amit én csináltam és lényeg az, hogy mióta a férjem itt van mellettem, egyrészt sokkal erélyesebb és a szemébe mondja a lányomnak, hogy az, amit éppen csinál, az nem oké. Emiatt a lányom nem örül az egésznek, tisztázza, hogy ő nem az apja, tehát neki ne mondjon semmit, ne tanítsa, ne oktassa” (44 éves nő, három gyermekével és a férjével él együtt).

Az interjúalanyok maguk is lehetnek pótszülő szerepben, hiszen többjüknél is előfordult, hogy a párjuk is szülő, sőt olyan esetekkel is találkozunk, ahol ők is pótszülőként élnek együtt egy háztartásban a párjuk gyermekével vagy gyermekeivel, és nem csak a láthatási alkalmakra korlátozódnak a találkozások. Ezek az esetek is megerősítik, hogy a vér szerinti szülő eltávolodása erősítheti a gyermekekkel való kapcsolatot. Ugyanakkor, mint ahogyan az alábbi interjú-idézet is illusztrálja, az együttélés a házastárs/élettárs gyermekével még nem jelenti feltétlenül azt, hogy az interjúalanyok ezeknek a gyermekeknek az „anyjaként” azonosítanak magukat.

„Szóval semmilyen módon nem vesz részt az anya az életünkben. [...] A gyerekek közül a kicsinek egyértelműen én vagyok az anyja, a nagynak kevésbé, plusz ott most egy igazi klasszikus tinédzser dráma van, tehát a nagyobbik gyerek, az most mindenkivel rosszban van. [...] Én a saját elvárásom szerint nem olyan érzelmi kötődést táplálok feléjük, ami egyébként megkönnyítené az életünket, mert nem az anyémek, mert nem olyanok, amilyenek szerintem lenniük kellene, tudom, hogy nem tehetnek róla... de hogy egyszerűen érzelmileg nem tudok ezen felülemelkedni, és annál is rosszabb a helyzet egyébként, hogy ők meg nagyon anyuknak tartanak, főleg a kicsi” (37 éves nő, férjével és annak két gyermekével él együtt).

„Hát, azért sosem mostam meg egy gyereknek a fogát, aztán egyik napról a másikra meg kellett. És én nagyon emlékszem rá, hogy a kisebbiknek mostam a fogát, és így nem akartam. Félttem, hogy kárt teszek benne, de hát igazából most nincsen semmi. De hogy így annyira más volt az előző életemhez képest. [...] Most már azért megvan az a rutinom. Az elején azért az egy ijesztő dolog volt, hogy hogyan kell gyakorlatilag ellátni két kislányt, két gyereket” (37 éves nő, egy gyermekével, párjával és annak két gyermekével él együtt).

A helyzet azért is különösen érdekes, mert az ilyen családokban a szülői szerephez kapcsolódó gondozási, nevelési feladatokat lát el a „pótszülő”, miközben nem vér szerinti és nem is törvényes szülő, tehát jogilag nem vállalja a szülőséget, nem örökbefogadás történt és nem is fizetett munkaviszonyként gondoskodik a gyerekekről (mint például a hivatásos nevelőszülő). Ezek a női interjúalanyok a társadalom „normatív szülőség” kritériumainak megfelelnek, de ők nem azonosítják önmagukat a párjuk gyermekei anyjának.

Az interjúalanyok pótszülő funkciója másképpen alakul azokban az esetekben, ahol a párjuk gyermeke nem él velük, csak meghatározott időszakokra korlátozódik a kapcsolattartás vagy egyáltalán nem jellemző. Ilyenkor a gyermekekhez kapcsolódó gondozási feladatok is csak egy rövidebb időre szólnak, ami miatt a nevelés, az értékátadás lehetősége is korlátozottan lehetséges.

E kapcsolatok leírásában mutatkozott meg leginkább, hogy a különböző családrészekben nevelkedő gyermekek viselkedésében az interjúalanyok szerint nagy különbség van, ami leginkább abban realizálódik, hogy a házastárs/élettárs gyermeke olyan magatartási mintákat követ, ami az interjúalany megítélése szerint nem megfelelő. Mégis az együtt töltött idő rövidege miatt nem igazán van lehetőségük nevelési funkció betöltésére, illetve több esetben nem is kapnak jogosultságot a párjuktól annak gyermeke nevelésére.

„Tehát hogy másilyenek. Az anyémek ilyen bohém, nem tudom, kreatív, ilyen szabadok, kicsit céltalanok, vagy ha azt lehet mondani, akkor L. gyerekeihez képest nagyon céltalanok, mert másfajta értékek szerint lettek nevelve. Az ő gyerekei nagyon céltudatosak, nagyon kitartóan csinálják azt, amit egyszer elhatároztak” (37 éves nő, öt gyermek, férjzett).

„...nincsen feszültség a családban csak köztünk és a fia között, ami szikrázó feszültség. Sőt, ez főleg bennem van, mert a gyerek azt mondja, őt nem zavarja. Mert amikor erről beszélgettünk, már három éve, amikor először mondtam, hogy ez így nem jó, mert levegőnek nézel és mondd el, hogy mi a baj és nem érzi ezt az egészet a gyerek. És minél idősebb... most már azt közvetíti a világ felé, hogy leszaro mindenkit, de ezt az apja is látja, meg mindenki látja” (53 éves nő, három gyermek, élettárs).

Több interjúalanyunk is mesélt arról, hogy a párjaikra jellemző a „túlkompenzálás”, vagyis, hogy az előző kapcsolatukból született, nem velük élő gyermekeiket igyekeznek kárpótolni azért, mert nem élnek együtt. Túlzásba vitt kompenzálásról beszélnek, mivel úgy érzékelik, olyan dolgokat kapnak meg, vagy engednek meg a gyerekeknek, amiket szerintük nem kellene. Ezekben a helyzetekben az interjúalanyok nem tudnak azonosulni azzal a viselkedéssel, ami a gyermekre jellemző és azzal sem értenek egyet, ahogyan a párjuk reagál. Valószínűsítik, hogy mivel az ő érzelmi kötődésük gyengébb a gyermek felé, objektív módon, elfogultság nélkül

képesek megítélni a gyermek viselkedését. Az interjúk szerint az ő szülői magatartásuk másmilyen lenne, másfajta problémamegoldási módot választanának, ugyanakkor úgy érzik, kevesebb bebeszélési lehetőségük van a nem velük élő gyermekek életébe. Mindez feszültségforrás is lehet, hiszen társukat is szeretnék támogatni, hogy minél jobban láthassák el a szülői feladataikat, illetve frusztráció okozhat az is, ha nincsen lehetőségük a nyílt kommunikációra, a visszajelzésre a párjuk és a gyermeke viselkedésére, ami az egész mozaikcsalád rendszerére is hatással lehet.

„Egyetlen egy dologban volt probléma az elején, hogy ő a kislány felé egy picikét túlkompensált. Érttem én ezalatt, hogy nagyon sajnálta, hogy tulajdonképpen nálunk is én akartam válni, meg náluk is ő. Ez az emberben egy folyamatos lelkiismeret-furdalást okoz, hogy tulajdonképpen te akartad azt, hogy a gyerek egy elvárt szülő gyermeke legyen. És ő ugye egyedül maradt a kislánnyal, egy rendkívül felelős beosztást kell ellátnia és hát folyamatosan sajnálta és nem szólt rá semmiért” (37 éves nő, egy gyermekkel, élettárssal).

„Meg ugye az apukák hajlamosak kompenzálni ilyenkor a gyerekénél, hogy igen-igen. Jaj, szét kellett mennünk anyáddal, meg stb. stb. Akkor megteszek mindent, hogy jól érezd magad, mert ugye ez volt a vezérszó, hogy olyan keveset van itt a gyerek, legalább ebben a kis időben jól érezze itt magát. De mondtam, hogy a jó az, hogy jól érzi magát, ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy azt csinál, amit akar, mert mindent megkap, amit akar. Tehát ezt csak te gondold, hogy akkor fogja magát a gyerek jól érezni, hogyha mindene megvan, amit akar, és mondja a párom, hogy de hát ő attól fél, hogyha nemet mond a gyerekek valamire, hogy a gyerek nem fog akarni többet hozzá jönni és akkor még ez a kevés idő is kevesebb lesz, vagy teljesen megszűnik, főleg úgy, hogy az anyuka a válásuk után próbálta elidegeníteni a gyermeket” (41 éves nő, két gyermekével és férjével él együtt).

A szülőséggel kapcsolatos álláspontok összehangolása még összetettebb feladat azokban a családokban, ahol nem csak az előző kapcsolatokból született gyermekek vannak jelen, de közös gyermekvállalás is történik. Igazán érdekes helyzeteket teremthet, hogyha eltérőképpen viszonyulnak a saját előző kapcsolatából született gyermekekhez, a párjuk gyermekeihez és a közös gyermekekhez a szülők. Előfordulhat, hogy míg a közös gyermekekkel kapcsolatos döntéshozatal viszonylag

gördülékenyen zajlik, addig az előző kapcsolatból származó gyermeknél mindez másképpen alakul. Ahol kisgyermekkorban ismerte meg a „pótszülő” a gyermeket és később közös gyermeket is vállalt annak édesanyjával, ott a két gyermekhez való hozzáállásban kevésbé vannak különbségek, jellemzőbb az egyforma nevelési elvek alkalmazása mindkét gyermekre a családban. Ahol viszont idősebb volt a gyermek, amikor a „pótszülő” bekerült az életébe, később kistestvér is született a családba, ott jobban megjelenhetnek a különbségek a gyermekek között.

„Többnyire egyetértünk dolgokban. Nyilván, ami fő... Itt ugye a lányom szempontjából, ott úgy igazából, így belegondolva mindenben meg tudunk egyezni, egyedül talán ez a lányomnak a nevelése. Az ő élete, hogy... Tehát, én nyilván úgy gondolom, hogy azért nem a vér szerinti gyereke, nem úgy látja a dolgokat. [...] ebben a helyzetben a gyerekek a legnehezebb. Így, hogy ugye lóg a levegőben. Ő próbálta nevelni, volt olyan időszak, hogy sikerült, majd egyszer csak ez fordult. Hogy a lányom is úgy gondolta, hogy őt ne ő nevelje, mert nem az ő édesapja, a vérszerinti édesapja” (42 éves nő, három gyermekével és a férjével él együtt).

Az interjúalanyaink egy része „pótszülőkként” szeretett volna még inkább bevonódni a párja gyermekének életébe, illetve néhányan azonosították, hogy párjuk is szeretett volna jobban részt venni az interjúalanyok gyermekeit érintő kérdésekben. Ezek a helyzetek is feszültséget teremthetnek, mivel korlátozzák a „pótszülő” esetleges szülői szerepét, hogy ő is alakíthassa a gyermek életét, ami a gyermekkel való kapcsolatát is befolyásolhatja, akadályozhatja a gyermek felé való nyitást, a bizalmi kapcsolat elmélyülését az az élmény, hogy az ő szülői állásfoglalására kevésbé van szükség. Mindez nemcsak a „pótszülő” és a gyerekek kapcsolatára, de az interjúalanyok párkapcsolatára és a családi élettel való elégedettségre is hatással lehet.

„Ami még ilyesmi, a párom gyerekeimmel kapcsolatos, hogy nekem oda nem nagyon van bebeszélésom, nyilván elmondhatom, de ha nincs rá alkalmam, akkor hiába mondjuk, szerintem hülyeséget csinál vagy rosszul dönt...és ez nekem nem túl jó érzés, de azt mondom, hogy el kell engednem, hiszen előbb-utóbb az én gyerekeimmel is lesz olyan, amivel úgy dönt, hogy nem tetszik és ezt kell engednem” (44 éves nő, három gyermekével és a férjével él együtt).

„Én úgy látom a jelenlegi férjemen ezt a dolgot, hogy ő is féltékeny volt az elején. Szerette volna fiamat kicsit a sajátjának tudni. Neki az rossz volt, mikor probléma volt és bevonódott az apa. Nyilván abba nem, soha, hogy elvitte vagy, hogy tartja vele a kapcsolatot. Mindig szerette volna egy kicsit még közelebb tudni magához a fiamat” (35 éves nő, férjével és két gyermekkel él együtt).

A szülőséggel kapcsolatos állásfoglalások bonyolultsága ellenére is számos olyan példával találkozunk, amikor a szülőséggel kapcsolatos elvárásait össze tudták hangolni a felek. Ez többek között megnyilvánulhat abban, hogy a gyerekeket érintő kérdések többségét együtt hozzák meg a szülők, függetlenül attól, hogy ki a vér szerinti szülő vagy ki a „pótszülő”. Ezekben az esetekben az interjúalanyok elégedettek a közös döntéshozatallal, amit sokszor a jól működő család egyik feltételként azonosítanak.

„...nincs az, hogy na azért, mert ez a te gyereked, ezt te dönts el. Tehát, talán egy kicsit jobban hagyja, hogy befolyásoljam, de hogy nem igazán, tehát egy csomó mindenbe így szeret ugyanúgy beleszólni, ugyanúgy döntéseket hozni, mondjuk például, meg van, amiben keményebb is, mint én, vagy határozottabb a véleménye. Például a gyerek mennyit tabletezzon, nem tudom, tehát így törődik vele, meg ugyanúgy beleszól ezekbe” (44 éves nő, három gyermekével és a férjével él együtt).

„Az elején mondhatom azt, hogy két egyszülős családként éltünk és külön döntéseket hoztunk, ami a gyerekeket illető volt. Ő döntött az övéiről, én döntöttem az én gyerekeimről, bár nem tartottam ezt jó dolognak [...] igyekeztem tudatosan efelé irányítani. Nagyon nehéz. Nagyon nehéz ezt így egyből eldönteni. És most vagyunk szerintem abban a fázisban, amikor már kezdünk úgy mindenben, kezdjük mindenbe belevonni a másikat, mert ha nem két egyszülős családként akarunk viselkedni, akkor mind a kettőnknek úgy kell tekinteni a másik gyermekére, mintha a sajátja lenne, vagy az is, de ez a másiknak is nagyfokú önuralom kell, hogy teret engedjen a párjának a vérszerinti gyerekei nevelésében vagy a feladatok felosztásában” (39 éves nő, három gyermekével és élettársával él együtt).

A fenti interjúidézete olyan családot mutat be, ahol tudatosan, fokozatosan engedtek teret egymásnak a gyerekekkel kapcsolatos döntéshozatalban.

Megvárták, hogy az új családtagok megismerjék, megszokják egymást, kialakuljon egy bizalmasabb kapcsolat, ezt követően pedig egyre inkább képesek voltak bevonódni a nem vér szerinti gyermek életébe is, amit a szülő is lehetővé tett.

Az is elégedettséggel töltheti el a szülőket, ha a gyermekekkel kapcsolatos döntéshozatal továbbra is a vér szerinti szülő kontrollja alatt marad és az új partnerük nem vonódik be. Amennyiben minden érintett elégedett ezzel a felosztással, nincsenek másféle elvárások a bevonódással kapcsolatban az is egy jól működő családformát eredményezhet az interjúalanyok szerint.

„[...] azért a fő döntést az ember a saját gyerekéről hozza. [...] Tehát azért ha nagyobb döntéseket hoz az ember, azt a sajátja felett hozza. Meg próbálunk időt biztosítani mind a kettő gyerek saját szülőjével is, meg együtt is sokat. Én egy-két órás programokra gondolkodok, igazából, hogy azért érezze, meg mind a kettőnek joga van ahhoz, hogy azt mondja a másiknak, hogy én most szeretnék egy kicsit a saját szobámba elmenni” (36 éves nő, egy gyermekével, élettársával és annak gyermekével él együtt).

„Mindenki a saját gyerekét rendezi inkább így mondanám. Vannak dolgok, amiket mit tudom én, a férjem elmondja, hogy ő szerinte ezt nem így kéne csinálnom. Én meg elmondom, hogy szerintem ez így jó és akkor mivel az én gyerekeket érinti, így én döntöm el, hogy akkor mit akarok neki megengedni és mit nem. És ezt ő a sajátjaival ugyanígy” (46 éves nő, három gyermekével és élettársával él együtt).

Szintén a szülőséggel kapcsolatos feladatmegosztáshoz kapcsolódó érdekes kérdés az is, hogy az interjúalanyok hogyan látják a nem velük élő „szülőltársaikat”, a saját és a párjuk korábbi partnerét. Még inkább bonyolíthatja a helyzetet, hiszen még több családrész, családi életstílus, értékrend, kommunikációs minta jelenik meg, amelyek egymással ütközhetnek. A lenti interjúidézete is bemutat egy jellemző példát, a már korábban is bemutatott „tülkompenzálás” esetét, csak ebben a helyzetben az ő vér szerinti gyermekét kompenzálja túl az édesapja. Ilyenkor az történik, hogy míg az állandó lakóhelyül szolgáló otthonban bizonyos szabályokat be kell tartani, ami nem mindig kívánatos a gyermek számára, addig az apánál, akinél sokkal kevesebb időt tölt, lazábbak a szabályok. Az édesapa ebben a helyzetben nagy valószínűséggel azt szeretné, hogy a rövid együtt töltött idő alatt minél jobban érezne

magát a gyermek, ezért igyekszik mindenben a kedvében járni, olyan dolgokat is megenged, amit az édesanya nem. Nem feltétlenül a szülőtárs ellen akar cselekedni, hanem a gyermek kedvébe járni, mégis a szabályokat betartató szülő ezt úgy értékeli, hogy az ő nevelési elvei ellen cselekszik.

„A volt férjem, ő, hát... ő nem igazán vett ebben részt. Tehát, ő mondjuk, azt nagyon nehezményezte mondjuk, hogy elköltöztünk. Az neki nagyon nehezen elfogadható dolog volt. De ő például nem szól bele egy csomó mindenben, tehát hogy hova menjen iskolába a gyerek, hogy miket csináljon. Sőt, így a nevelés is inkább úgy történik, hogy én mindig elmondom neki, hogy mik az aktuális szabályok, de hogy ő ezért így nagyon elkényeztetni a gyereket, meg amikor vele van, akkor inkább ez a mókázás megy, meg mindent úgy csinálunk, hogy jó legyen a gyereknek, és mondjuk, nem foglalkozik annyit azzal, hogy közben nevelje is a gyereket. Úgyhogy ez inkább úgy működik, hogy én meghozom a szabályokat, vagy mi a férjemmel, és akkor elmondjuk, hogy figyelj már, ne tabletezzon annyit a gyerek, vagy mit tudom én, ne igyon alkoholmentes sört. Mert ugye alkoholmentes, de hát azért ne szoktassuk rá a gyereket, meg mit tudom én, hogy milyen dolgok, és akkor ezt neki külön el kell mondani, tehát, egy kicsit nehéz” (44 éves nő, három gyermekével és a férjével él együtt).

„Én úgy gondolom, hogy próbál beletörödni abba, hogy ő ezt most már nem tudja megváltoztatni és nem tud bennünket szétszakítani, mert szerintem eltökélt célja volt az, hogy boldogtalannak lássa az én páromat, és ezt mindenféle módszerrel megpróbálta elérni, akár a gyerekekkel, gyereken keresztül, vagy bárhogy máshogy. Tehát próbált nekünk nagyon sokszor keresztbe tenni, akár úgy, hogy nem engedte el a gyereket, vagy akkor hozta hozzánk a gyereket, amikor éppen nem értünk volna rá, de nem baj, oldjuk meg valahogy” (44 éves nő, két gyermek, élettárs).

A fenti idézet bemutatja, hogy előfordulhatnak olyan kapcsolatok, ahol a gyermek az egyik szülő vagy több szülő játszmázásainak közvetítőjévé válik. Ilyenkor a gyermek számára közvetítenek olyan tartalmakat, ami befolyásolja másik féllel kialakított kapcsolatát. Ezek a szülők közötti konfliktusok egyik legveszélyesebb fajtái, mivel a szülői feladatokkal kapcsolatos megegyezés hiánya, az értékek és nevelési elvek szándékos összeütköztetése a gyermekben bizonytalanságot, szorongást kelthet, ami nem szolgálhatja a család érdekeit.

A jól működő családi rendszer egyik feltétele a nyílt kommunikáció, az indirekt kommunikációs formák kerülése, hiszen ez segíti őket a felmerülő nehézségek megoldásában és a saját együttélési szabályok kidolgozásában (Satir 1999). Számos pozitív családi példával találkozhattunk az interjúkban, ahol a családtagok képesek voltak tisztázni egymással és a mozaikcsaládban éléssel szembeni elvárásait, amelyek segítették őket az új családi egyensúlyi rendszer megtalálásában. A szülői szerepekkel kapcsolatos álláspontok összehangolása kulcsfontosságú ebben a folyamatban, hiszen a családon belüli együttműködés vázaként meghatározzák a mozaikcsaládok működését és a benne élő családtagok elégedettségét az interjúalanyaink szerint.

„De maga az, hogy új család, ez nem okozott gondot nekik. Most így örülnek neki, hogy van két anyukájuk, meg két apukájuk, nem tudom, a lányom találta ki, hogy a páromat apunak hívja, mert apa az a vérszerinti apukája, és ő meg apu. És apukájának a felesége meg anyu, mert én meg anya vagyok” (37 éves nő, öt gyermek édesanyja, férjezett).

„Hát vagy öten vagyunk vagy heten, attól függően, hogy a párom gyerekei is itt vannak-e éppen, de volt olyan, hogy amikor a féltesók is itt voltak és akkor kilencen voltunk csak mi magunk. [...] A gyerekeim imádják őket, rettentő aranyos gyerekek. [...] És az az érdekes, hogy a párom gyerekei is oda vannak értük és mindig kérdezik, hogy mikor jönnek. Ezért néha úgy kell szervezni, hogy együtt is legyenek” (38 éves nő, három gyermekével és élettársával él együtt).

Összegzés

A mozaikcsaládok olyan sokszereplős együttélési formák, ahol a családtagok közötti kapcsolatok nem csak vér szerinti rokonság vagy jogilag rendezett kapcsolat nyomán alakulnak ki. A tagok nem születésüktől fogva ismerik egymást és nem is feltétlenül önként választja mindenki a mozaikcsaládhoz való tartozást. A mozaikcsalád kialakulása mindenféleképpen a korábbi családforma megváltozását is jelenti, hiszen új családtag vagy családtagok érkeznek, ez az addigi családi rendet megbontja, az új egyensúlyi helyzet kialakítása érdekében az egész addigi családi rendszernek változnia kell.

Egy ilyen életközösségben a családon belüli szerepek és az ezekhez tartozó elvárások sem feltétlenül egyértelműek. Míg a nukleáris családban

a szülők személye és funkciója jól körülírható, addig a multinukleáris családban potenciálisan több olyan személy lehet, aki betöltheti a szülő feladatait. A tanulmány interjúk feldolgozásával kívánta szemléltetni, hogyan alakul a szülőség a mozaikcsaládokban, hogyan történik a szülői feladatok kiosztása, milyen elvárásokat fogalmaznak meg a gyermekkel együtt élő és a nem együtt élő vér szerinti szülővel, illetve a pótszülőkkel kapcsolatban. Mindezeket leginkább a gyermekgondozás és nevelés, továbbá a gyerekeket érintő döntések meghozatalának mechanizmusain keresztül vizsgáltuk meg.

A szülők és pótszülők korábbi családjainak felbomlása, az azokban megélt párkapcsolatok megszakítása legtöbbször nem súrlódásmentes, hiszen a kapcsolat megszakítása is történhetett valamilyen sérelem vagy nem megoldott konfliktus következtében. A kapcsolat megszakításával olyan érdekelentétekkel terhelt döntéseket kell meghozniuk a feleknek, mint például a gyermekelhelyezés kérdései, kapcsolattartás, tartásdíj, közös anyagi javak felosztása. A döntések elkerülhetetlenek, s ezek nem minden esetben felelhetnek meg minden fél érdekeinek (Vincze 2015). A mozaikcsaládba így a felnőttek (vér szerinti és nem vér szerinti szülők) és a gyerekek is sérelmekkel érkezhettek, amelyek akár akadályozhatják is az újonnan formálódó család saját egyensúlyi rendszerének szerveződését, a szülők egymás közötti feladatainak felosztását, a döntési kompetenciák és hatáskörök megállapítását. A fel nem dolgozott traumák, sokszor megjelennek olyan szituációkban, mint például, amikor a már nem együtt élő vér szerinti szülők a gyerekeket egymás ellen hangolják, vagy amikor a gyerekek a válás miatt elszenvedett sérelem következtében nem képesek nyitni az új családtag, családtagok felé.

A nyílt kommunikációnak, a szereplevárások, a szülői döntési kompetenciák tisztázásának nagy szerepe lehet az új egyensúlyi helyzet megtalálásában. Ahogyan több interjúalanyunk elmesélte, bár mindez nem egyszerű, de korántsem lehetetlen. A nehézségek ellenére számos a mozaikcsalád működésével és a szülői feladatok megosztásával elégedett interjúalanyal beszélgettünk. A szülői szerepekkel való megelégedettség nem attól függött leginkább, hogy ki vesz részt a gyermekkel kapcsolatos döntések meghozatalában, ki vagy kik kezében van leginkább a szülői kontroll, hanem sokkal inkább befolyásolta, hogy a vér szerinti és pótszülőknek milyen elvárásai voltak a saját és a párjuk gyermekeinek életében való részvételével kapcsolatosan magukkal és másokkal szemben, s mindezeket hogyan tudták összhangba hozni.

Eredményeink szerint, a sokféle háttérrel rendelkező mozaik darabok összeillesztés nem tűnik könnyű feladatnak, mégis számos pozitív példával találkoztunk, ahol nyitottsággal, toleranciával sikeres, jól működő családi együttélést valósítanak meg.

Felhasznált szakirodalom

- Aldous, Joan 1996 *Family Carrers: Rethinking the Developmental Perspective*. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Bognár Gábor – Telkes József 1986 *A válás lélektana*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Eisingerné Balassa Boglárka 2012 *Édesem vagy mostohák? Vásárlási döntések a mozaikcsaládokban*. Disszertáció. Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr.
- Erikson, Erik 1969 *Childhood and society*. Harmondsworth, Penguin Books, Middlesex.
- Fischer Eszter 2005 *Modern mostohák. A páromnak gyereke van*. Saxum Kiadó, Budapest.
- https://rgdi.sze.hu/images/RGDI/honlapemei/fokozatszerzesi_anyagok/eisingerne_balassa_boglarka_doktori_dolgozat_vegleges.pdf (Letöltés: 2020.11.20.)
- Harcza István – Monostori Judit 2020 A mozaikcsaládok. *Socio.hu*, 2:1-26.
- Vaskovics László 2014 Családszerkezeti átalakulások európai kitekintésben. *Szociológiai Szemle*, 24(1):5-39.
- Satir, Virginia 1999 *A család együttélésének művészete. Új családműhely*. Coincidencia Kft, Budapest.
- Vincze Erzsébet 2015 A mozaikcsaládok szerkezetéből adódó működési sajátosságok Esettanulmányok. In Pilinszki Artilla – Szabó Tünde szerk. *Családi és közösségi konfliktusok*. Kapitális Nyomdaipari és Kereskedelmi Kft., Debrecen, 45-65.